MERIDIAN CRITIC Nr.1 (Volume 22) 2014

Discursul polemic jurnalistic ca mediu arhetipal de articulare a ironiei. Funcţionalitatea pragmatică a actului ironic

Marius GULEI
Ştefan cel Mare University of Suceava

Abstract: In post-1989 media, irony has nearly become a goal in itself, more than just a slippery discourse strategy, an utterly unequivocal device, meant primarily as indicative of the journalist's adherence to a certain axiological system. The present article aims at investigating the main mechanisms of ironic signification, focusing on their pragmatic function as vessels that either legitimize or disparage, within the post-1989 media arena, a rather confrontational playground for personal disputes.
Keywords: irony, media, pragmatic function

Am ales acest articol semnat Lucian Mîndruţă de dragul argumentaţiei cu privire la funcţionalitatea pragmatică a actului ironic. *Umaniști, treceți peste acest articol* articulează veleităţile polemice interpersonale ale jurnalistului, registrul ironic debutând abrupt, chiar din titlu. Rezonanţele istorice ale imperativului, filtrate din perspectiva parodicului, intră în aria de acţiune a situaţiilor paradoxale, enunţul fiind de fapt, un enunţ duplicitar pe care, dacă-l luăm în considerare, conform conţinutului său, trebuie să-l ignorăm, iar dacă îl ignorăm, atunci, fără să ne dăm seama, l-am respectat. Asta, firește, în situaţia în care aplicam acestui titlu şablonul interpretativ al literalităţii. Logica ironiei se întemeiază însă pe paradox ca abatere foarte complexă, cuprinzând un evantai de contradicţii. Potenţialul receptor, chiar şi unul foarte avizat, intuieşte, fără îndoială că un astfel de titlu nu poate submina textul pe care-l precede şi, în consecinţă, păstrează o anumită doză de scepticism cu privire la interpretarea imperativului.

Umaniști, treceți peste acest articol se constituie ca un răspuns într-o polemică mediatică pe care Lucian Mîndruţă o poartă cu un anume Lucian Iorga „specialist în aviaţie, cu domiciliul în New Jersey, USA". Mărul discordiei pare să fi fost scăpat în mijlocul aceleiaşi încleştări titanice a valorilor tradiţionale cu o axiologie a noului care refuză să trăiască pe seama unor mituri crepusculare – este vorba de o dispută referitoare la situaţia actuală a aviaţiei româneşti din perspectiva continuării unei tradiţii

BDD-A8392 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:30 UTC)

glorioase. Firește că titlul articolului se debarasează de acel grad de sinceritate al literalității, îmbrăcând un veşmânt ironic manifest.

Ne-am putea întreba de ce ironia, în acest caz, ar fi de domeniul evidenței. Una dintre condițiile de bază ale receptării unui enunț ca fiind ironic este cunoașterea de către receptor a orizonturilor expectative ale emițătorului. Sau, după cum observă A. Utsumi (Utsumi, 2000), limbajul ironic presupune, în primul rând, existența unui climat ironic (un anumit substrat contextual). Ironia verbală este un fenomen lingvistic, dar nu poate fi discutată în afara unui context, a unei situații luată ca punct de reper. Cu toate că importanța *situației* în analiza ironiei verbale a fost pusă în discuție de mulți teoreticieni, o serie de abordări au făcut greșeala – considerăm noi – de a confunda situația care generează ironia verbală cu ironia de situație (ironia soartei) – i.e. situații, evenimente care sunt ironice prin natura lor. Considerăm că, în ciuda legăturii pregnante dintre aceste segmente tipologice situaționale, ele reprezintă concepte diferite și trebuie tratate în consecință. Utsumi definește *climatul ironic* ca fiind acel cadru situațional care motivează ironia verbală, aceasta fiind vazută ca o afirmație/ enunț ce *evidențiază implicit* acest climat. Evidențierea implicită este prima condiție pe care orice enunț ironic trebuie să o îndeplinească. Motivul pentru care această condiție are prioritate, în raport cu cea care postulează necesitatea existenței *climatului ironic,* este incapacitatea receptorului de a hotărî dacă orizontul expectativ motivează ironia, cu excepția cazului în care el știe dacă enunțul respectiv face aluzie la acest orizont de expectație. O dată recunoscută aluzia la așteptările vorbitorului/ scriitorului, receptorul analizează doar dacă acestea constituie sau nu un climat ironic, apoi recunoaște atât incongruența la nivelul așteptărilor, cât și atitudinea negativă, etichetând enunțul/ enunțurile ca fiind ironic(e).

Aceste condiții pe care Utsumi le identifică în procesul de diferențiere a enunțului ironic de cel non-ironic – trebuie să existe un *climat ironic*, evidențiat implicit – ne ajută, dincolo de înțelegerea sensului unui act ironic, să analizăm mecanismele de semnificare ale acestuia; în cazul articolului de față, *climatul ironic* este asigurat de existența polemicii care exclude apriori interpretarea literală a unor atitudini pozitive:

> „Mi-a atras atenția asupra acestui fenomen un domn, extrem de stimabil, sunt sigur, Lucian Iorga pe numele său, specialist în aviație."

Aceasta afirmație contrazice flagrant o opinie anterior exprimată cu privire la cel pe care-l numește „extrem de stimabil":

> „Până mai ieri, credeam că nimic nu poate fi mai rău decât naționalistul care trăiește și activează în patria lui. Ei bine, m-am înșelat. E o specie mai rea decât asta: naționalistul plecat de acasă."

Atitudinea autorului vis-à-vis de adversarul polemic este una cât se poate de clară, ireconciliabilă practic – la un nivel epidermic, literal – cu etichetarea acestuia ca fiind „extrem de stimabil". Condiția *climatului ironic evidențiat implicit* este astfel satisfăcută. Este

BDD-A8392 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:30 UTC)

un caz prototipic de ironie în care enunţiatorul primeşte confirmarea atitudinii negative a enunţiatarului prin interpretarea enunţului ironic ca atare şi raportarea la caracterul polemic al textului. Însăşi conotaţia negativă a cuvântului „naţionalist", care defineşte un soi tipic de extremism într-o societate în care valoarea axiomatică a „centrului" l-ar umple de invidie pe Derrida, recuză raportarea imperativă la denotaţiile „rău" şi „mai rea", pentru o receptare în cheie ironică. Ironia este cu atât mai virulentă cu cât autorul articolului foloseşte un superlativ atipic, dacă nu chiar incompatibil cu normele limbii literare, *cuantificând* „stimabilitatea" pretinsului interlocutor. Ca discurs ironic, articolul ilustrează modelul interacţional tridimensional al procesului realizării oricărui act ironic, în care emiţătorul se adresează într-o manieră afirmativă unui receptor, pe care în realitate îl atacă printr-o negare implicită a afirmaţiei „demascându-l" pe acesta din urmă vis-à-vis de o persoană terţă (în cazul acesta, potenţialul cititor).

Superlativul „extrem de stimabil" poate fi analizat şi din perspectiva funcţionalităţii sale pragmatice, prin medierea teoriei lui Herbert L. Colston, referitoare la *efectele contrastive* în realizarea ironiei verbale. Înţelegerea comentariilor ironice, susţine Colston, necesită prezenţa unui *contrast*, gradul în care diversele funcţii pragmatice (umor, condamnare, exprimarea mirării sau funcţia defensivă) sunt îndeplinite, depinzând în mod direct de amploarea efectului contrastiv produs, de discrepanţa dintre sensul comentariului ironic şi situaţia referentă. Spre exemplu, dacă o descriere în termeni „foarte pozitivi" (ironici) este atribuită unei situaţii „moderat negative" date, situaţia respectivă va apărea într-o lumină mult mai „negativă" atunci când este suprapusă unui comentariu pozitiv-ironic, dacă-l raportăm la un comentariu neutru, prin punerea situaţiei într-o lumină negativă. Aceste influenţe la nivelul interpretării sunt evidenţiate prin intermediul unui eveniment „moderat negativ" care priveşte un aport negativ sporit în comparaţie cu situaţia „foarte pozitivă" la care enunţul vorbitorului face referire. Din contra, dacă o descriere „uşor pozitivă" este atribuită unei situaţii „moderat negative", situaţia poate să apară uşor „mai pozitivă", când este suprapusă unui comentariu „uşor pozitiv", raportat firește la un comentariu neutru, virtual sau anterior, de această dată, datorită unui efect de asimilare. În acest caz, enunţul vorbitorului/ scriitorului va fi interpretat ca fiind mai puţin critic prin folosirea unui comentariu pozitiv ironic uşor, din nou raportat la un comentariu neutru, prin punerea situaţiei într-o lumină „mai pozitivă".

BDD-A8392 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:30 UTC)

Colston (Colston, 2002) propune o ilustrare grafică a efectului contrastiv: (Fig. 1).

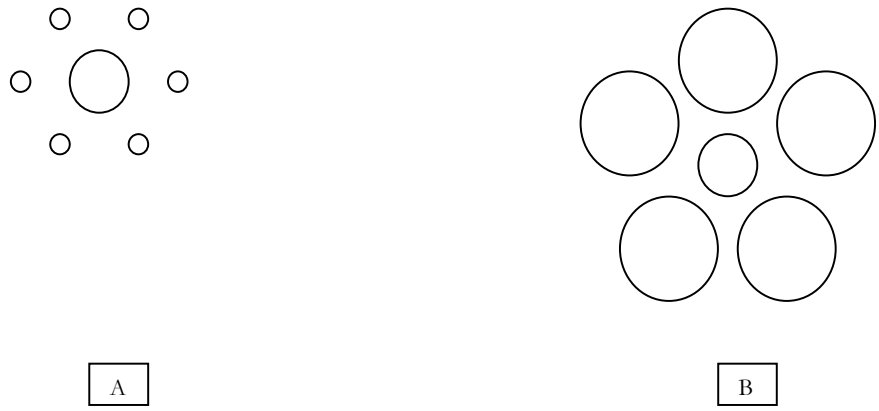

Fig. 1 Iluzia Ebbinghaus. Cercurile din mijloc au aceeaşi rază, cu toate ca cercul din diagrama A pare să fie mai mare datorită efectului contrastiv al cercurilor din jur.

Cercurile din mijloc au aceeaşi dimensiune, cu toate că cel din diagrama A pare să fie mai mare datorită efectului contrastiv al cercurilor mai mici care îl înconjoară.

Colston îşi susţine teoria empiric prin diferite sondaje care-i confirmă afirmaţiile. Din aceasta perspectivă, enunţul:

> „Mi-a atras atenţia asupra acestui fenomen un domn extrem de stimabil"

(comentariu ironic) va fi interpretat – de către majoritatea cititorilor ca fiind mult mai critic, situaţia „moderat negativă" dată primind o descriere în termeni „foarte pozitivi". Astfel, funcţia pragmatică a ironiei este una de adecvare a intenţiei critice suportului lingvistic, enunţiatorul asumându-şi un fel de superioritate condescendentă şi critică faţă de ţintă. Un enunţ critic, intenţionat va fi receptat literal, de genul:

> „Mi-a atras atenţia asupra acestui fenomen un domn {cu o reputaţie extrem de îndoielnică}"

şi ar fi privat de surplusul critic pe care-l conferă efectul contrastiv.

Nivelul de contrast creat de ironie afectează astfel măsura în care acest trop reuşeşte să îndeplinească diferite funcţii pragmatice. Revenind la exemplul de mai sus, opinia enunţiatorului faţă de „naţionalistul plecat de acasă" – nu trebuie neglijat aspectul conotativ al expresiei – este una relativ negativă; nivelul contrastiv foarte

BDD-A8392 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:30 UTC)

ridicat produs prin acel „extrem de stimabil" reuşeşte să sporească eficacitatea funcţiei pragmatice de critică sau condamnare.

> „Domnia sa contestă modestele rânduri în care am încercat să-i umanizez pe sfinţii Vlaicu, Vuia şi Coandă – şi să atrag atenţia asupra situaţiei triste a aviaţiei romaneşti."

Falsa modestie a gazetarului frizează puţin acea ironie socratică a neştiutorului „ipocrit" care-i permite detaşarea condescendentă faţă de ţinta ironică. „Umanizarea" traduce o demitizare a celor împietriţi pe soclul pionieratului aviatic românesc/ mondial. Ironia sporeşte astfel virulenţa intenţiei critice, însă ţelurile ei pragmatice nu se opresc aici. Tot în urma unui demers statistic, Colston concluzionează că ironia este resimţită ca fiind umoristică faţă de corespondentul literal care comportă gradul cel mai mic de umor, efectul contrastiv pe baza căruia funcţionează corespunzând – am putea adăuga noi – naturii schismatice a obiectului comic. Numai că articolul lui Mîndruţă foloseşte prea puţin ironia cu finalitate umoristică.

> „Unde, după vreo sută de ani de istorie aviatică, ar trebui, nu-i aşa să duduie uzinele de supersonice iar aviatorii să primească gratuit, de la stat, măcar girofare dacă nu maşini..."

Ironia se menţine în sfera demonstraţiei cu caracter polemic care, cu toate că circumscrie anumite nuanţe umoristice – cel puţin prin raportarea la un potenţial enunţ literal –, lasă puţin loc primatului unei astfel de funcţionalităţi. Cei *„o sută de ani de luminoasă istorie aviatică"* se traduc printr-o perspectivă sumbră asupra industriei aviatice actuale, precum şi asupra statutului pe care aviatorul român îl are în societate. Aceeaşi senzaţie îl încearcă şi pe receptor/ cititor în:

> „... de ce nu ne întoarcem la Hero din Alexandria, cu primul dispozitiv cu jet imaginat vreodată şi botezat în epocă, eolipil? Sau rachetele chinezeşti de acum 2000 de ani?"

Ironia este aici fundamentată de o vădită exagerare, iar construcţia interogativ-negativă dezvoltă un sens care, perceput în literalitatea lui, ar fi absurd. Ceea ce vrea sa spună autorul este că, cantonarea nostalgică în miturile naţionale este nocivă, nerăspunzând necesităţilor actuale ale industriei aviatice, cuprinsă de un rahitism alarmant. Această perspectivă este recurent ironizată:

> „Fraţii Wright ori Frank Whittle sunt doar nişte umbre. Blériot apare doar pentru ca să-l bată pe Vlaicu."

Conform *teoriei pretenţiei* asupra ironiei (Clark şi Gerrig, 1984), astfel de exemple îl înscriu pe ironist într-o ipostază histrionică, acesta pretinzând a fi o persoană

BDD-A8392 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:30 UTC)

imaginară – aici, probabil, autorul unui manual de istorie sau una dintre persoanele care împărtăşesc opiniile lui Lucian Iorga – exagerând astfel caracterul ridicol al unor astfel de opinii. Când receptorul recunoaşte o astfel de *pretenţie*, el înţelege faptul ca vorbitorul/ scriitorul exprimă o atitudine critică intenţionată în mod ironic. După cum sugerează şi Utsumi, această teorie a *pretenţiei* implică două tipuri de *victime*: persoana care ironistul pretinde să fie şi un potenţial receptor. În situaţia de mai sus, *victima* este adversarul polemic al ironistului, dar ar fi aberant să presupunem că acesta din urmă pretinde să fie Lucian Iorga. Avem astfel confirmarea faptului că ironistul pretinde să fie o persoană imaginară, un prototip al situaţiei negative ironizate.

Ironia atinge proporţiile unui cinism scăpat de sub control, care indică clar faptul că discursul polemic furnizează, din punct de vedere al finalităţii pragmatice, un mediu prototipic – am spune, dacă nu ideal – de articulare a actului ironic:

> „Iar unii m-au întrebat de-a dreptul câte avioane au mai căzut în ultima vreme. Apropo de eroismul lui Vlaicu şi de cel al urmaşilor lui."

Instituţionalizarea actului ironic prin vastele teoretizări ce i-au fost dedicate, cu precădere în cea de-a doua jumătate a secolului trecut, au fabricat ironia în condiţii de laborator, însă nu i-au amputat subversivitatea genuină şi nici acea notă de infatuare dusă până la narcisism, care o personalizează între tropii înrudiţi. Multitudinea variabilelor ce condiţionează mecanismele alambicate ale ironiei continuă să-i fascineze pe teoreticieni, care au renunţat la stigmatizarea acesteia sub aspectul incompatibilităţii cu, şi aversiunii faţă de orice definiţie şi s-au axat, după cum am mai spus, pe finalitatea fenomenului ironic sub aspect pragmatic.

Sursă primară

Mîndruţă, Lucian, 2002, *Umanişti, treceţi peste acest articol*, în Dilema, anul X, nr. 484, p. 5.

Bibliografie

Clark H. Herbert, Gerrig J. Richard, 1984, *On the Pretense Theory of Irony*, în Journal of Experimental Psychology, vol. 113, pp. 121– 126.

Colston L. Herbert, 2002, *Contrast and assimilation in verbal irony*, în Journal of Pragmatics 34, pp. 111 – 142.

Haverkate, Henk, 1990, *A speech act analysis of irony*, în Journal of Pragmatics 14, pp. 77 – 109.

Utsumi, Akira, 2000, *Verbal irony as implicit display of ironic environment: Distinguishing ironic utterances from nonirony*, în Journal of Pragmatics 32, pp. 1777 – 1806.

BDD-A8392 © 2014 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:55:30 UTC)